

OSMANLI ŞİİRİNDE ÖTEKİ VE BAŞKASI OLARAK KÂFİR İMGESİ*

Recep DEMİR**

ÖZET

İmgebilimin araştırma alanı genel olarak bir ulusal edebiyatta başka toplumlara ait imgelerin incelenmesidir. Osmanlı şiirinde farklı toplumlara ait izlenimler bazen o toplumun özel adı kullanılarak, bazen de “kâfir” gibi genel ifadeler kullanılarak dile getirilmiştir. Aslında bu imge, divan şiirindeki birçok unsur gibi Fars şiirinden devralınmıştır. Fakat bu metinlerden Osmanlı şair ve okurunun düşünce dünyasındaki biz ve öteki kurgusu hakkında ipuçları elde etmek de mümkündür. Daha çok sevgili ve rakip tiplerini niteleyen bir sıfat olarak kullanılan kâfir sözcüğü, genellikle olumsuz anlamlar çağrıştırmaktadır. Bu kullanım daha çok gerçek tanıklıklara dayanmayan, genelleme ve öznel yargılar biçimindedir. Çatışma hali yaşayan toplumların karşı tarafı bu tür yüzeysel genellemelerle tanımlaması normaldir. Nitekim Avrupa edebiyatlarında da Müslüman toplumlara yönelik ötekileştirici söylemin kullanıldığı bilinmektedir. Bunun yanında kâfir imgesi, divan şiirinde her zaman olumsuzluk çağrıştırmaz. Osmanlıda gayrimüslimlerin yaptıkları binaların sağlam olduğuna dair yaygın kanaat, Avrupa’dan gelen kumaş ve aynalar konusunda takdirkâr yaklaşım da sıklıkla dile getirilmiştir. Tanıklık ve deneyim sonucu oluştuğu belli olan bu imgeler daha gerçekçidir. Ayrıca divan şiirindeki tabip imgesi de gayrimüslim olmasına rağmen öteki konumunda değildir. Bir de kâfir imgesi gayrimüslimlerin anlaşılmayan yazıları ve bazı adetleri ile ilgili olarak yer almaktadır ki, bunlar da tanıklıklar sonucu oluşmuş tespitler şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı şiiri, kâfir imgesi, öteki.

THE IMAGE OF HERETIC AS OTHER AND ANOTHER IN OTTOMAN POETRY

ABSTRACT

Imagology deals with the examination of the images in national literatures related to other societies in general. On reflecting the impressions about different communities in the Ottoman poetry sometimes custom name of that society and sometimes expressions like ‘heretic’ were used. In fact, this image like many elements of Divan

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniv. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: oltu2001@yahoo.com

poetry was inherited from Persian poetry. But it is possible to get clues from these texts about Ottoman poets and readersthinking on the plot of 'us' and the 'other'. Heretic is used as an adjective describing a very dear and types of rivals, often it evokes negative connotations. This usage is not based on real experiences and it is in the form of generic and subjective judgments. It is normal to define the opposite with such shallow generalizations in societies having conflict with each other. In fact, the Muslim communities in European literature have been used an othering discourse. In addition, the image of heretic does not always infer a negative meaning in Ottoman poetry. Buildings made of non-Muslims in the Ottoman Empire commonly believed to be solid, fabric and mirrors from Europe often expressed with appreciations. These images are more realistic because they occur on certain experiences. Also the image of physician in Divan poetry does not refer to the other although it is non Muslim. The image of heretic is also used in relation to unclear papers and on some of the traditions of non-Muslims, these are also based on experiences and observations.

Key Words: Ottoman poetry, Heretic image, The Other.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde farklı milletlerin uzun asırlar boyunca bir arada yaşadıklarını vurgulamak, çeşitli vesilelerle başvuru tekrarlarından biridir. Günümüzden bakıldığında olumlu çağrışımlar uyandıran bu birliktelik, mahiyetini anlamaya çalıştığımızda algıları zorlayan bir niteliğe bürünür. Olguları, hamasetin cazibesine kapılmadan, anlaşılması ve açıklanması gereken gerçek problemler olarak ele alan aydınlarımız için konu zihin yorucu niteliğinden henüz bir şey kaybetmemiş gibi görünmektedir. Farklı kültürel kodlara mensup topluluklar birbirlerini nasıl görmekteydi? Aralarındaki ilişkiler dost-düşman, iyi-kötü, değerli-değersiz gibi, içinde beşeri zaafı da barındıran bir bakış açısıyla yapılmış yüzeysel tasniflere mi dayanıyordu? Günlük hayat, farklı din ve geleneklerden gelen grupları birbirine ne kadar yaklaştırabiliyordu? Şüphesiz Müslüman bir Osmanlı için, hemşehri olan bir gayrimüslim ile bir Avrupalı aynı konumda değildi. Biri, gerçekte bizzat tanıdığı, bir yere kadar aynı kaderi paylaştığı komşusu iken; diğeri, belki hayatında hiç görmediği, çoğu gerçeğe dayanmayan anlatımlarla beslenmiş muhayyel bir varlık konumundaydı.

Bu makale, Osmanlı şiirinde sık tekrar edilen *kâfir* imgesinin niteliği ile ilgilidir. Aslında bu konu daha önce Süreyya A. Bayzâdeoğlu tarafından ele alınmış, bizim de yararlandığımız yazıda sözcüğün divan şiirinde kullanım alanı hakkında değerli bilgiler verilmiştir. (Beyzâdeoğlu 1995) Bizim yapmaya çalıştığımız ise, sözcüğünün biz ve öteki bağlamında şiirde kazandığı imgesel değerini araştırmaktır.

İmge, Türkçede; "1-Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, hayal, hülya. 2- Genel görünüş, izlenim, imaj. 3- (*ruh bilimi*) Duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri, hayal, imaj. 4- (*ruh bilimi*) Duyularla algılanan, bir uyaran söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylar, hayal, imaj." anlamlarına gelmektedir. (Güncel Türkçe Sözlük) Terim olarak farklı sosyal bilim alanlarıyla ilgili olan imge, genel anlamıyla bilinçaltının istemli ya da istemsiz olarak belirli çağrışımlar ile dışı vurumu olarak tanımlanabilir.

Bununla birlikte yalnızca bireysel bir tanımlama değildir. Toplumsal ve kültürel bir yanı da olan, kolektif bilincin oluşumuna katkı sağlayan bir özelliği de vardır. İmge konusu kimlik

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

bileşenleri kapsamında iç/öz ve dış tanımlama, daha da detaylandırılırsa ötekileştirme, ayırıştırma, farklılaştırma gibi eylemler çerçevesinde ele alınmaktadır. (Nahya 2011, 28)

Öteki kavramlaştırması ve ötekileştirme, doğrudan doğruya kimlikle (aidiyetle) bağlantılıdır. Kişinin kültürlenme süreci içinde edindiği toplumsal/kültürel kimlik, aynı zamanda onun “ötekileri”ni de kapsamaktadır. Buna bağlı olarak “ötekileştirme” bir tanıma/bilme biçimi olmanın ötesinde aşağılama, kaçınma, düşmanlaştırma gibi tutumları da barındırır. Öteki, bu yönüyle kişinin ve onun mensubiyetinin karşıtını tanımlayarak kendilik bilincini oluşturan bir kimlik bileşenidir. (Emiroğlu vd. 2003, 661) Belli bir kişi ya da bir grup kimliği karşısında farklılık gösteren ya da altınan olarak tanımlanan kişiler öbeği olarak, karşıt ikiliğin hep değersiz görülen kanadını ifade etmektedir. (Güçlü vd. 2003, 1102)

Kapsamı ve sınırları tartışmalı olmakla birlikte, birçok araştırmacı tarafından karşılaştırmalı edebiyat biliminin bir dalı olarak kabul edilen imgebilim, edebi ürünlerde başka toplumlara ait kalıp imgelerin araştırılmasını hedeflemektedir. Ancak böyle bir araştırma sonucunda tespit edilen öteki’ye ait imgeler, yalnızca yazarın düşüncelerini yansıtmakla kalmaz okurun da düşünce dünyasını yansıtır. Çünkü okurun bir eserdeki imgelere verdiği tepki o bireyin düşünceleri, inançları ve ideolojileri ile doğru orantılıdır. (Ulağlı 2006, 40) Özellikle incelenen metinler, divan edebiyatı gibi mazmun ve istiarelerin sıkı kurallarla kalıplaştığı, şaire özgün fikirler üretmek için dar bir alan bırakan bir geleneğin ürünüyse, imgelerin bireysel olmaktan çok, toplumsal nitelikli yargılar olduğu daha rahat söylenebilir. Zira ileride görüleceği üzere, herhangi bir imge merkeze alınarak tarihsel bir okuma yapıldığında, yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen kişisel üsluptan kaynaklanan sunum farklılıklarının ötesinde, divan şairlerinin bakış açılarında belirgin bir değişme olmadığı görülecektir.

Çalışmamızda, çeşitli dönemlerde yaşamış olan Osmanlı şairlerinin eserlerinin taranmasıyla bulunan beyitlerden hareketle, kâfir sözcüğünün hangi anlam ve çağrışımlara karşılık geldiğini araştırdık. Buradan Osmanlı toplumunun zihinsel arka planında yer etmiş olan kâfir imgesinin izini sürmeye çalıştık. Tespit edilen bulgular, bizatihi gayrimüslimleri tanımlamaya değil Osmanlı toplumunun kâfir algısını, karşıt gruba hangi nitelikleri yükleyerek öteki olarak kategorize ettiğini anlamaya yöneliktir.

Bu karşıt tutumun Osmanlı kültürüne mahsus olmadığı; sözcüğün, son iki semavî dinin mensupları tarafından diğerini ötekileştirme gibi bir işlevle kullanıldığı da bilinmektedir:

“İki dinin birbirini algılayış biçiminde garip bir koşutluk görülmektedir. Her ikisi de ötekini önemli bir rakip olarak görmekle birlikte, bunu itiraf etmeye yanaşmamaktaydı. Hristiyanlar düşmanlarından Müslümanlar olarak söz etmek yerine, etnik terimleri kullanmayı yeğ tutmakta ve onları Avrupa’nın farklı kesimlerinde Mağribi ya da Serazen, Türk ya da Tatar adlarıyla anmaktaydı. Aynı şekilde Müslümanlar da Avrupa’nın sakinlerinden ve hatta Avrupa’dan gelmiş olan Haçlı askerlerinden söz ederken, onları Rum, Frenk ya da Slav olarak adlandırmaktaydı. Bu tür dinsel nitelendirmenin gerekli olduğu durumlarda, her ikisi de aynı terimi, “kâfir” terimini kullanmaktaydı. Hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar bu terimle aynı şeyi kastetmekteydi; aralarındaki tek fark terimin yönelik olduğu kesimdi.” (Lewis 2002, 47)

Ötekileştirme süreci damgalamaya ve karşıt grubu homojen bir kütle olarak görmeye yatkındır. Buna göre divan şiirinde kâfir sözüyle, aynı olumsuz özelliklere sahip bir topluluk mu kast ediliyordu? Şüphesiz Osmanlı şair ve okuru, kâfir sözcüğünün, kendisi gibi imparatorluğun bir parçası olan gayrimüslimleri de kapsadığını bilmekteydi. Ancak bu kesimin Müslüman Osmanlılar tarafından öteki olarak görüldüğünü düşünmek de pek gerçekçi görünmüyor. Bir an için öyle olduğunu var saysak bile, en azından kozmopolit merkezlerde başka dinlere mensup topluluklarla birlikte yaşayan Müslümanların algı biçiminin farklı olduğu muhakkaktır. Aynı coğrafyada Müslüman ve gayrimüslimlerin arasındaki birlikteliği tehdit edecek derecede büyük çatışmaların

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

olmaması, birlikte yaşama arzusunun uzun süre devam ettiğini göstermektedir. Bu durum, bütün cemaatlerin üstünde konumlanan devlet otoritesinin böyle bir çatışmaya meydan vermeyecek kadar güçlü olmasıyla açıklanabilir. Yine de aralarında kesin çizgiler varmış gibi görünen farklı toplulukların, günlük hayatın karmaşıklığı içinde birbirlerine yaklaşmadığını, sosyal ve insani ilişkiler kurmadığını düşünemeyiz. Yani herhangi bir Müslüman için bir gayrimüslim, dinen “kâfir” olmasına rağmen öteki olmayabilir. İleride örnek beyitlerde görüleceği gibi sözcüğü farklı imgelerin ifadesi olarak okumak mümkün görünmektedir.

Kâfir, Arapçada *bir şeyi gizlemek, saklamak* anlamındaki *kfr* kökünden türetilmiş olup (Mutçalı 1995, 767), Osmanlı Türkçesinde “1. Hakkı tanımayan bilmeyen. 2. Allah’ın varlığına ve birliğine inanmayan. 3. Küfreden, küfredici. 4. İyilik bilmeyen, nankör.” anlamlarında kullanılmıştır. (Devellioğlu 1984, 576) Divan şiirinde çok daha geniş bir anlam yelpazesinde kullanılan sözcük, genellikle âşık, sevgili ve rakip üçgeninde gelişen ilişkide, sevgili ve rakibin olumsuz özelliklerini tasvir etmede imkân sağlar. Âşık, Müslüman ve çoğu zaman mazlum olarak; sevgili ve rakip ise gayrimüslim ve zâlim olarak yer almaktadır.

Bu arada divan şiiri estetiğinin temelini oluşturan mazmun ve istiareler gibi *kâfir* imgesinin de Fars şiirinden devralındığı bilinmektedir. Fakat imgeler, şekil bulduktan sonra durağanlaşan, değişmeyen bir karaktere sahip değildir. Çalışmamız, Osmanlı şiiriyle sınırlı olduğundan Fars şiirindeki *kâfir* imgesinin niteliği hakkında fikir ileri sürmekten kaçınarak belirtmek gerekir ki, sözcüğe her iki kültürde benzer işlev yüklenmiş olmakla beraber, Osmanlı şiirinde içeriğin yerel izler taşıdığı da hissedilmektedir. Şüphesiz toplumlar başkalarını kendi gözleriyle görür ve sunarlar.

Bu genel tanımlamadan sonra divan şairlerinden alınan örneklerden hareketle Osmanlı toplumunun öteki olarak konumlandığı *kâfiri* hangi özelliklerle vasıflandırdığını incelemeye çalışalım.

Öteki Olarak Kâfir

1.1. Bozgunculuk

Biz ve öteki kurgusunda; *biz* nasıl ahenkli, dirlik halinde yaşayan insanlar topluluğu ise, ötekinin en önemli özelliği düzenin işleyişini bozma, istikrarsızlık getirme tehlikesidir. (Özçalık 2008) Osmanlı toplumunda din, dirlik ve düzeni sağlayan ortak özelliklerin ilk sıralarında iken; ötekinin en önemli özelliği bu düzeni tehdit etme potansiyelidir. Dolayısıyla divan şiirinde *kâfir*, fitne çıkarma özelliği olan kimse olarak görülmektedir.

Aşağıdaki beyitte Hristiyan din adamlarının sevgili aracılığıyla Müslümanları fitneye düşürebileceği ifade edilmektedir.

Dâ’imâ ‘uşşâkına cevır eylemezdi ol sanem

Fitne ta’lîm itmese ol Ermeni pâpâs ana (Ravzî, 94)

Beyitte papaz, fitnenin kaynağı; onun eğitiminden geçen sevgili ise zulüm ve eziyet eden bir kimse olarak sunulmaktadır. Ayrıca sevgilinin, söyleme uygun bir şekilde, put manasına gelen “sanem” sözcüğü ile anılması da dikkat çekicidir. Ravzî’nin başka bir beyitinde de benzer algı, ifadesini bulmuştur. Bu sefer de Firengistan’dan gelen bir güzelin Müslümanları dinden çıkaracağı söylenmektedir:

Büt-perest itmek murâd eyler Muhammed ümmetin

Bir sanem gelmiş yine Ravzî Firengistân’dan (Ravzî, 279)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Beyitte Firengistan kadınlarının güzel olduğu algısı da hissedilmektedir. İleride ele alınacak olan bu algı da divan şiirinde yaygın olarak ifadesini bulmuştur. Sehâbî ve Nigârî'den alınan aşağıdaki beyitlerde de İslâm inancını ve toplumunu tehdit eden kâfir imgesi görülmektedir:

Gâret itdi dînümi yagmaya viridi ‘aklumu
 Çeşm-i kâfir-kîşi yârûñ gamze-i gammâz ile (Sehâbî, 145)
 Zülf-i kâfir-kîş ile bir dil-ber-i tersâ bu gün
 Ey Muhammed ümmeti kıldı cihânı ‘Îsevî (Sehâbî, 176)
 Hânümânım târ-mâr itmişdir ol kâfir peçe
 Kasd-ı îmân eylemiş imdi ne hâl eyler bana (Nigârî, 42)

Şair Emrî ise sevgilinin gamzesinden bahsederken, “kâfir”in güvenilmez olduğunu, her an saldıraabileceğini söylemektedir.

Gözün kim ‘işveyi şâhâ ser-i müjgân ile eyler
 Harâcın harbîsi uciyla virür hey ne kâfirdür (Emrî, 336)

Divan şiirinde âşık tipinin karşısında yer alan rakip, en olumsuz vasıflarla yer almaktadır. Bir defa o, âşık ile sevgili arasındaki muhtemel kavuşmayı tehdit eden bir kişiliğe sahiptir. Âşık için en kabul edilemez durum, sevgilinin rakibe yüz vermesidir. Rakibe yakıştırılan vasıflardan biri de kâfirliktir; fakat o, aşkı inkâr ettiği için kâfirdir. Dolayısıyla onu aşka inandırmak için güç kullanılabilir. Müslüman toplumlarda, bir gayrimüslimi Müslüman olmaya zorlamanın yasak olduğuna dair yaygın inancın farkında olan şair, duygularını yanlış anlaşılmaya meydan vermeyecek şekilde ifade etmiştir:

Münkir-i ‘ışk olmuş iken geldi îmâna rakîb
 Güc ile ol kâfiri bugün müselmân eyledüm (Revânî, 190)

Taradığımız divanlarda İslâm’da yasaklanmış olan, zor kullanarak bir gayrimüslimi dine inandırmaya örnek olabilecek bir beyite rastlamadık. Aşağıdaki örnekte, papazın kâfirlik alameti sayılan şapkasının çıkarılması istenmekte; ancak bu, ötekileştirilen bir yabancıya değil de, yakından tanınan birine hitap edilircesine içten bir üslupla dile getirilmektedir.

Zalâm-ı küfri terk idüp dahı İslâm’a gelmez mi
 Çıkar şapkasın ol papâs-ı bî-îmâna ‘ışk eyle (Ravzî, 43)
 Ayrıca beyitin, memleketinden uzaklara seyahat eden XVI. yüzyıl şairi Ravzî’nin,
 Yüri ey nâme ‘azm-i Rûm kıl yârâna ‘ışk eyle
 Bize bin cân ile müştâk olan ihvâna ‘ışk eyle (Ravzî, 34)

mısraları ile başlayan bir manzum mektuptan alındığını ilave etmek gerekir. “Cân ile müştâk olan ihvân”dan bahsettikten sonra, memleketinde tanıdığı bir papaza hitaben “İslâm’a gelmez mi?” ifadesi, “Keşke gelse, gelse ne güzel olur.” gibi bir düşüncenin yansıması olabilir. “İşk eyle” ise, günümüz Türkiye Türkçesinde “Aşk olsun” şeklinde yaşayan ünlemin farklı bir biçimi olmalıdır. Yeni Tarama Sözlüğü’nde “aşk itmek” şekli bulunmaktadır ve “Sevgi ve saygı sunmak” anlamında kullanıldığı bildirilmektedir. (Dilçin 1983, 15)

1.2. Ölümçül Rekabet

Sevgili tipini kâfir imgesiyle nitelemeyen divan şairi tespit etmek herhalde mümkün değildir. Herhangi bir divanın gazeller bölümünde sevgiliyi, âşığına eziyet eden, kanımı döken,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/8 Summer 2013

bakışlarıyla öldüren kâfir olarak bulmak işten değildir. Ancak sözcük, dinî bir kimlik vurgusu için değil, sevgili tipinin âşığa yüz vermeyen yönünü ifade için mecazen kullanılmaktadır. Zihinsel arka plandaki kâfire ait özellikler, sevgiliyi anlatmak için zengin malzeme sunmaktadır. Bu türlü beyitlerde sevgili ve âşık şeklinde çatışan iki taraf aracılığıyla; kâfir-Müslüman, dolayısıyla öteki-biz karşıtlığını da okuruz. Nasıl âşık, bütün iddialı diline rağmen şairin kendisi değil, gerçeklikten soyutlanmış bir tipse; sevgili de soyut ve sembolik niteliktedir. Aşağıdaki beyitlerde, sevgili tipi aracılığıyla eziyet edici, Müslüman ülkesine saldıran, kan döken, öldüren kâfir imgesi ifade edilmektedir:

- Bî-günâh öldürmede gamzeñ ne kâfir nesnedür
 Nice mazlûm uğradı ol nâ-müselmân zahmına (Bâkî, 225)
 Gözün tîr atdı bu câna ana cân atdı bu gönlüm
 Niçün atışdı ol kâfir bu bir kaç müslümân ile (Emrî, 252)
 Mest çıkmış müje tîğî-y-ile İslâm ehli
 Hey meded komanuz ol kâfiri kim kan eyler (Avnî, 8)

Hamdî ise aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzündeki ayva tüylerini anarken kâfirin “şire vaktinde” saldırmayı adet ettiğini bildiriyor. Âşığa can verecek olan sevgilinin dudakları tam olgunluk devrindedir, fakat yüzde biten, dudakları çevreleyen ve yazıya benzetilen tüylere kâfirlik atfedilmiştir. Dudak, âşığın ulaşmak istediği vahdeti, hat ise buna engel teşkil eden kesreti temsil eder, dolayısıyla kâfirdir. Şire vakti ise meyvelerin olgunlaşmaya başladığı bahar mevsimidir. Eskiden savaşlar, iklim şartlarının daha uygun olması dolayısıyla bu mevsimde yapılırdı.

- Çıkdı hattun leblerün devrinde kâfirlik ider
 ‘Âdet oldur şire vaktinde ider kâfir hurûc (Hamdî, 14)
 Yine Hamdî, kâfir eliyle öldürülenin şehit sayılacağı inancını dile getirmektedir:
 Dinmezse kanı gamzesi maktûlinün ne tan
 Kâfir elinde öldi şehâdet nişânıdır (Hamdî, 29)

Kâfir sözcüğü “gizleyen, saklayan” anlamıyla sevgilinin yüzünü örten saçlarını; siyah renk ile ilgisinden dolayı ayva tüylerini, kaş ve kirpiklerini anlatmada geniş imkânlar sunmaktadır. Bu makale, Osmanlı’da zihinsel arka plandaki kâfir imgesinin nitelikleri ile sınırlı olduğundan bu çok bilinen konu üzerinde fazla durulmayacaktır. Aşağıdaki beyitte teşhis edilen zülûf, vahdeti temsil eden yüzü örttüğü için, dini yani İslâm’ı ayaklar altına alan, reddeden kimse olarak sunulmuştur:

- Kâfir olduğına ol bî-dâd zülfi dil-berün
 Dâldür bu kim komışdur pâyını dîn üstine (Hamdî, 64)

Şair Âhî ise, zülûf’un aynı özelliğini anlattığı beyitinde sevgiliyi, ötekileştirici bir dil kullanarak “çâk başlu kâfir” diye anar. Yırtık, yarık ve yırtmaç anlamlarına gelen “çâk” sözcüğünün tercih edilmesi, sevgilinin saçının ortadan ikiye ayrılması tasavvuruna dayanıyor olsa gerektir:

- Gonca göstermez yüzün zülûf ile örter rûz u şeb
 Mü’min olup bir kişi çâk başlu kâfir sevmesün (Âhî, 69)

Aynı şair kâfiri, kervanları yağma eden eşkıya imgesiyle birleştirmiştir. Zaten Ahî’ye göre kâfirden ancak zulüm gelebilir, inâyet (lütuf, iyilik) değil.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/8 Summer 2013

‘Akl u sabrum kârbânın urdı bir kâfir benüm
 Hey müselmânlar meded kim çok ziyân oldu baña (Âhî, 7)
 Beni zulm ile öldürür âhır
 Nice kâfir durur ‘inâyeti yok (Âhî, 26)

Revânî ise aşağıdaki beyitte başka bir savaş geleneğinden bahsetmektedir. Savaşta muhasara edilen şehir halkı direnmeden şehri teslim ederse yağmalanmazdı; fakat direnir de şehir güç kullanılarak elde edilirse belli bir süre askerlerin yağma etmesine izin verilirdi. Beyitte sevgilinin kâfir rakibin aklını alması, bahsi geçen savaş geleneği söylenerek irsal-i mesel yoluyla anlatılmıştır:

‘Aklun aldursa ne var gönlin virüp sana rakîb
 Şehr-i kâfir kim güc ile alma yağmâ olur (Revânî, 129)

Âşık Çelebi, kâfirin daima kavga ve savaş durumunu arzu ettiğini açık bir şekilde söylemektedir:

Arasın kessin okun gönder yâhûd tîğini sal
 Cism ü cânı kâfirün ceng ü cidâl üstindedür (Âşık Çelebi, 148)

İslâm inancında kâfir, cehennemliktir. Bu inanç, şiirlerde de dile getirilmiştir:

Nâr-ı hicrânun neçün yandırmaya ağıârını
 Kâfiri yakmak-durur lâ-büd cehennemden garaz (Vusûlî, 118)

1.3. Kâfir Eline Esir Düşmek

Osmanlı’da, esaretten kurtulanların anlatımları da kâfire ait olumsuz yargıları destekler niteliktedir. Savaş suçları, tutuklu veya esir hakları gibi kavramların insanlık tarihinde henüz çok yeni olduğunu hatırlarsak; ister uydurma, ister abartılı olsun ortaçağda bu anlatımların gerçeklik olarak kabul gördüğü su götürmez. Yüzyıllar boyunca rekabet ve savaş yaşanan bir toplumla ilgili bu türlü olumsuz düşüncelerin kolayca yerleşmesi, herhalde toplum psikolojisi açısından izahı pek güç olmayan bir durumdur. Bu yüzden “kâfir eline esir düşmek” birey olarak bir Osmanlı için korkutucu bir durumdur. Son derece doğal olan bu durum, divan şiirinde çeşitli vesilelerle ifadesini bulmuştur. Ancak herhalde hiçbir şair bunu Cem Sultan kadar hissederek dile getirememiştir.

Oldum esîr-i kâfire nâ-gâh bî-günâh
 Kendü elümle ayağuma balta urdum âh Cem Sultan (Engin 2006, 26)

Bâkî ve Şeyhülislâm Yahyâ sevgilinin siyah saçlarına bağlanan âşığın gönlünü bir esir olarak kişileştirmiştir. Beyiti, kâfir-siyah ilişkisini de düşünerek okumak gerek:

Mihneti dil ser-i zülfinde çeker ey Bâkî
 Kâfiristâna düşen kimsede mihnet demidür (Bâkî, 110)

Melâlüm mübtelâ-yı zülf-i cânân olmayan bilmez
 Benüm hâlüm esîr-i kâfiristân olmayan bilmez (Şeyhülislâm Yahyâ, 179)

Sadrî ise, kâfir rakipten kendini koruması için sevgiliyi uyarmaktadır.

Sunma rakîbe gabgabunı ey Mesîh-dem
 Kâfir iline düşmesün ol sîb-i müslimi Sadrî (Kınalızâde Hasan Çelebi, 462)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/8 Summer 2013

Ortaçağ toplumlarında bir yabancının, özellikle bir esirin merak konusu olması, görülmek istenmesi normaldir. Avrupa’da bir süre esir hayatı yaşayan Temeşvarlı Osman Ağa, hatıralarında buna “... köylerine bir Türk yahut Müslüman gelmiş diye, eri ve avratları bizim ile konuşup görüşmeye mâylil olup...” şeklinde değinmektedir. (Tolasa 2004: 110) Şair Hecrî, bu durumu Avrupa’ya esir düşen Müslümanın bulunduğu yörede insanların izlemesi için sokak sokak gezdirildiği şeklinde anlatmaktadır:

Şöhre-i âfâk edüp gönlümi ol tersâ-beçe

Gezdürüpdür kû-be-kû kâfir müselmânı gibi (Hecrî, 185)

2. Dış Görünüş

2.1. Kara Kâfir

Öteki kurgusu, bir grubu veya bir topluluğu yeniden tanımlamaya, kategorize etmeye dayanır ve bunun en basit araçlarından biri de dış görünüştür. Yüzeysel izlenimler sonucunda oluşan bu tanımlamalar, genellikle alaycı ve aşağılayıcı anlamlar çağırır. Divan şiirinde kâfir imgesi, renkler içerisinde siyah ile ilişkilendirilir. Zaten kâfir sözcüğü dini terim olmaktan başka gece, karanlık, siyah bulut, ekilen tohumu toprakla örttüğü için çiftçi anlamlarına da gelmektedir. (Onay 1992, 267) Siyah renk ise bütün dünya mitolojilerinde ve simgeciğinde olumsuzluk ifade eder. (Çoruhlu 2002, 183)

Şair Emrî, yukarıda başka bazı şairlerde olduğu gibi “kara kâfir” imgesini sevgilinin saçları bağlamında kullanırken “resmdür” diyerek irsâl-i mesel yoluyla genel bir izlenimi anlatmaktadır. Âşık Çelebi ve Yetîm ise doğrudan bir anlatımla çatışma hali yaşanan gayrimüslim toplumları siyah renk ile tasvir etmektedir.

Perde itme kadüne zülfi dime ol saneme

Resmdürkara ider bayrağı kâfir ‘aleme (Emrî, 269)

Gazâdur bu da başka andan el virür müselmâna

Kara kâfir niçe bir hâkim ola Kıratovaya (Âşık Çelebi, 57)

Elinde ceng-cû gâzîlerin şemşîr-i ‘uryânı

Kara kâfirleri koydı ser-âser kırmızı tona Yetîm (Kınalızâde Hasan Çelebi, 441)

Bu beyitlere göre Osmanlı şairinin muhayyilesinde, kâfir ordusunun kıyafeti ve bayrağı siyahtır. Belki imparatorluk tebaası olan gayrimüslimlerin koyu renk giymesini emreden fermanlara da bu zihinsel arka plân kaynaklık etmektedir. Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman ve gayrimüslimlerin nasıl giyinecekleri çok sıkı takip edilmese de zaman zaman çıkarılan fermanlarla merkezi yönetim tarafından kontrol altına alınmıştır. Kişinin hangi dine ve mesleğe mensup olduğunun dış görünüşünden anlaşılması esasına dayanan fermanlar, gayrimüslimlerin Müslümanlardan daha gösterişli giyimelerini engellemek üzere, genellikle koyu renklerde ve göz alıcı olmayan elbiseler giymeyi zorunlu kılmaktaydı. Mesela Fatih döneminde Yahudilerin kırmızı şapka, siyah paşamak; Hıristiyanların ise siyah şapka giymekte olduğu bilinmektedir. Beyaz ve yeşil renk genel olarak Müslüman ahaliye mahsustur. (Kenanoğlu 2007, 342-354) Günlük hayatta tanık olunan gerçek görüntüler, zihinsel arka plândaki *kara kâfir* imgesini pekiştirmiş ve şiirde de gayrimüslimleri tavsif eden olumsuz bir imge olarak kullanılmaktadır.

2.2. Gök Başlı Kâfir

Kılık kıyafetle ilgili düzenlemelerin temel olarak Müslüman ve gayrimüslimlerin ayırt edilmesine yönelik olduğu ve harfiyen uygulamanın güçlüğü anlaşılmaktadır. Zira İmparatorlukta

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

farklı dönem ve coğrafyalarda giyilmesi zorunlu kılınan renklerde de farklılıklar olduğu görülmektedir. Yukarıda Fatih döneminde kırmızı şapka giyebilecekleri söylenen Yahudilerin XVI. yüzyılda mavi şapka giymek zorunda olduğu (Kenanoğlu 2007, 349), II. Murat'ın Makedonya'yı fethinden sonra yayımlanan fermanında ise Hıristiyanların mavi, Yahudilerin ise sarı başlık giymek zorunda olduğu belirlenmiştir. (Kenanoğlu 2007, 343) Belki de Hıristiyanların mavi giymesinden kaynaklanan bir sebeple gayrimüslimler için “gök başlı kâfir” imgesi de kullanılmıştır.

Bir dem mi vardır kim beni âzürde-hâtır eylemez

Bana sipihrûn itdüğün gök başlı kâfir eylemez (Şeyhülislâm Yahyâ, 508)

Çarh-ı ezrâk fâma hem-reng olamaz âl-i ‘aba

Şeyhiyâ gök başlu kâfirdür yanımda ehl-i rızk Şeyhî(Nar 2007,105)

2.3. Kırmızı

Renklerden bahis açılmışken, kırmızının da Avrupalılarla ilişkili olarak Osmanlı şiirinde simgesel değer taşıdığını belirtmek gerekir. Osmanlıda “firengî atlas” adıyla bilinen pahalı, gösterişli ve kırmızı kumaş çeşidinden bahsedilmektedir.

Meyün altuna dönmiş yine rengi

Kumâş oldur kim ola ol firengî (Revânî, 268)

Firengî al atlâsdur mey-i nâb

Ne kıymet ana hiç sorman şîrâsın (Revânî, 199)

Bu Necâtîye felek bir taht-ı ‘âlî urdu kim

Ortası firengî atlas döşegi postu öşek Necâtî (Tarlan 1997, 345)

Pek çok çeşidi yetiştirilmiş olan lâlenin kırmızı renkli olanı, Hıristiyan güzellerini çağrıştırmaktadır:

Kırmızı pûş olup almış ele la'l-kadeh¹

Sanki hûbân-ı firenkür büt-i tersâ lâle Muhibbî (Ak 1987, 708)

2.4. Şapkalı Kâfir

Osmanlı şiirinde şapka da gayrimüslimlerin ayırt edici özelliklerinden sayılmaktadır. Aşağıdaki beyitte İslâm'a gelmesi istenen papazın Müslüman olunca başındaki şapkayı çıkaracağı düşünülmektedir:

Zalâm-ı küfri terk idüp dahı İslâm'a gelmez mi

Çıkar şabkasın ol papâs-ı bî-îmâna ‘ışk eyle (Ravzî, 43)

Hayâlî kâfirin şapkalı olmaktan başka bir de nankör olduğunu düşünmektedir:

Benem erbâb-ı nazmun devleti ey şabkalı kâfir

Hâr-ı nâdân degilsen devletin niçün depersin sen Hayâlî (Tarlan 1992, 232)

Şekli ve rengi itibariyle lâle ile simgesel anlam yüklenmiş olan şapka arasında benzerlik kurulmuş, küfrü temsil eden bir imge olarak kullanılmıştır:

Nola ger başa geye lâle Firengî şapka

¹ Bu mısra(Ak 1987)'de “Kırmızı pûş o lebi almış ele la'l-i kadeh” şeklinde; (Beyzâdeoğlu 1995)'te ise, “Kırmızı pûş olup almış ele la'l-kadeh” şeklinde geçmektedir.

Cünbiş-i bâd-ı sabâ nefha-i ‘Îsâ mı degül Necâtî (Tarlan 1997, 68)

3. Mekân, Eşya, Gelenek

3.1. Kâfirî Bina

Osmanlı şiirinde, kâfirlerin sağlam binalar inşa ettiklerine dair yaygın bir düşünce sıklıkla dile getirilmiştir. Necâtî, bir beyitte taş gönüllü sevgilinin zülflerinden şikâyet ederken sinesinde yer tutan sevgilinin saçlarına ait hayalin kaybolmayacağını ispat etmek için, *çün bilürsin* diyerek irsal-i mesel yoluyla kâfirin yaptığı binaların yıkılmayacağını söylemektedir. Beyitte bina hayalini kuvvetlendirmek için sevgiliye hitap edilirken *seng-dil* (taş gönüllü) sözcüğünün tercih edildiği dikkat çekmektedir.

Gide mi ey seng-dil zülfün hayâli sîneden

Çün bilürsin muhkem olur kâfir itdüğü binâ Necâtî (Tarlan 1997, 145)

Kurbî de meyhanenin beklenmedik bir şekilde yıkıldığı anlatılırken *egerçi dirler idi* sözcükleriyle yine irsal-i mesel yoluyla düşüncesini daha güçlü bir şekilde dile getirir. Bu irsal-i meseller, kâfir binalarının sağlam olduğuna dair düşüncenin halk arasında yaygın olduğunu göstermektedir.

Esâs-ı meykede yıkıldı gitdi olmadı âbâd

Egerçi dirler idi muhkem olur kâfirî bünyâd Kurbî (Bağdatlı Ahdî, 256)

Aşağıdaki beyitlerde de aynı kanaat dile getirilmiştir:

Bir kâfirî binâ idi cism- i ‘adû velî

Hoş yıkdı top-ı âh anı ey hüsün serveri (Gelibolulu Sun’î, 528)

Tarz-ı müjgânından anlansun hüçûm-ı gamzesi

Ceng-cû kâfir hisâr-ı muhkeminden bellidür Vahyî (Taş 2004, 335)

3.2. Kâfir Kılıcı

Aşağıda farklı gazellerden alınan beyitlerde Bâkî, “kâfir kılıcı” tasviri yapmaktadır. İlginç bir şekilde kâfir kılıcı tasvir edilirken birinci beyitte titremek fiili, ikinci beyitte de Farsça “lerzân (titreyen)” sözcüğü tercih edilmiş. Bâkî gibi bir bilgin şairin, bu tercihi herhalde tesadüf değildir. Bu sözcükler hareketli, kan dökmek için savrulan bir kılıç düşüncesini uyandırmaktadır.

Teşne-dildür şu kadar hûn-ı müselmân üzre

Tîğ-i kâfir gibi ol gamze-i bürrân ditrer (Bâkî, 136)

‘Adûñuñ tîğ-i kâfir gibi lerzân itdi endâmın

Miyânına takındı husrev-i sâhib-kırân hançer (Bâkî, 144)

Nedim ise, sevgiliyi Hıristiyan güzeli, kaşlarını Frenk kılıcı olarak sunmuştur.

Kâr-zar-ı fitnede ol âfet-i tersâ yine

Verdi çün tîğ-i firengî pîç ü tab ebrûlara Nedîm (Macit 1997, 341)

Bu gibi beyitler, Avrupalı kılıcının Osmanlı şairinde imgesel değer kazandığını göstermektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

3.3. Frenk Aynası

Osmanlı şairinin muhayyilesinde olumlu çağrışımlar uyandıran Firenk atlası gibi, değer verilen bir başka nesne de “Firenk aynası”dır. Aşağıdaki beyitlerde sevgilinin sinesi ile benzerlik kurulmuştur. Aslında divan şiirinde sine-ayna benzetmesi yaygındır fakat, Firenk aynasının özel olarak kullanılması, Avrupadan gelen aynaların daha saf ve kaliteli olduğuna dair bir algı oluştuğunu düşündürmektedir.

Mest iken ol muğbeçe açdıkca gördüm sinesin

Görmemişdük öyle bir sâfi Firenk âyinesin Vehbî (Yenikale 2011, 494)

Firenk âyinesi sandum görünce sîne-i sâfin

Safâ-yı gerdeni eyler şikeste kadr-i billûri Vehbî (Yenikale 2011, 494)

3.4. Kâfir Yazısı

Türkler için Avrupalıları yabancı kılan özelliklerden biri de anlaşılmayan yazılarıdır. Sevgilinin saçlarını ve kaşlarını anlatırken Avrupa yazısı, Şeyh Gâlib’in zihninde anlaşılmaz olmanın ötesinde hile çağrışımı da uyandırmıştır. Ahmet Paşa ise yazının eğri olduğunu söylerken tersâ (Hıristiyan) sözcüğü ile dini imada bulunmaktadır:

Hat-ı Fireng gibi zülf ü ebrûvân kec ü mec

Ne anlanır rakam-ı mekri ne hisâba gelir Gâlib (Okçu 2011, 388)

Dedim kaddin dil ü dîni müselmânlar gibi toğrı

Hat-ı tersâ gibi n’içindir ol zülf-i dü-tâh egri Ahmet Paşa (Tarlan 1992, 278)

3.5. Şarap

Osmanlı ülkesinde kendi dinlerince yasaklanmamış olan şarabın içilmesi ve satılması, gayrimüslimler için serbest bırakılmıştır. Ancak Müslüman mahallesinde meyhane açılmaması, evlerde satılmaması ve Müslümanlara satılmaması gibi bazı kısıtlamalar getirilmiştir. (Kenanoğlu 2007:355) Divan şiirinde en fazla işlenen konulardan biri olan şarap, kâfir imgesiyle ilişkili olarak da ele alınmıştır. Aşağıdaki beyitlerde şarabın gayrimüslimlere yasak olmadığı, “kâfir kapısı”nda bulunabileceği söylenmektedir.

Gözlerün men’ eyleme içsün ko her dem kanımı

Olmadı küffâra çünkim bâde içmekden yasag (Hecrî, 131)

Şiddet-i ‘asrıyla şöyle sâyil oldı Sun‘iyâ

Gicede gündüzde kâfir kapusın bekler şarâb (Gelibolulu Sun‘î, 82)

Vâ‘iz ben eger rehne komazsam bu kitâbı

Kâfir kapusunda bulayın câm-ı şarâbı (Gelibolulu Sun‘î, 150)

3.6. Haçı Suya Atmak

Yabancıların adet ve alışkanlıkları her toplum için daima dikkat çekici olmuştur. İstanbul’da yaşayan Ortodoks Hıristiyanların günümüzde de devam ettirdiği haçı suya atma âdeti Osmanlı şairlerinin de dikkatini çekmiştir. Beyitlerde haç, sevgilinin saçları; su ise aşığın gözyaşları veya sevgilinin yüzüdür:

Gözüm yaşında haçın suya salsa ol melek simâ

Mesîhâ gibi eylerdi yaşım her derde dermânı Hayâlî (Tarlan 1992, 305)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

Ârızunda ey sanem zülf-i perîşânun senün
 Sanki su içre kilîsâda komışlardur salîb (Mostarlı Ziyâî, 73)
 Ârız üzre zülf salmış ol habîb
 Eyle kim kâfir suya salar salîb (Emrî, 36)

4. Öteki Sayılmayan Kâfir

4.1. Tabip

Osmanlıda giyim kuşamla ilgili düzenlemelerde gayrimüslimlere bazı renk ve elbiseler yasaklanırken tabiplere serbestlik tanınmış, (Kenanoğlu 2007, 350) adeta buna paralel olarak şiirde de bu ayrıcalıklı konumlarıyla yer almışlardır. Tabip imgesi genellikle gayrimüslim, fakat öteki olarak değil, olumlu çağrışımlarla sunulmuştur. Aşağıdaki beyitlerde Frenk olmasına rağmen Müslüman hastasına merhametle bakan tabip imgesi dile getirilmiştir:

Müslim-i bîmâra rahm eyler bakar olsa Fireng
 Yok mı insâfun a kâfir merhamet itmez misin (Muvakkit-zâde Mehmed Pertev,
 260)

Aynı şairin bir başka şiirinde de yine sevgili ile kâfir tabip karşılaştırılmaktadır:

Bir hayli zamândur ki tabîb-i dil ü cânsın
 Kıtâl-ı cihânsın
 Kâfir hele bir hasta müselmâna mı geldün
 Ya böyle midür bu (Muvakkit-zâde Mehmed Pertev, 300)

4.2. Sevgili Kâfir

Yukarıda âşık-sevgili ilişkisi bağlamında söylenmiş olan örnek beyitlerden çoğunda sevgili tipinin, olumsuz kâfir imgesiyle sunulmuş olduğunu tespit ettik. Ancak divan şiirindeki sevgilinin “kâfir” olması onun yalnızca âşığına zulmedici özellikleriyle izah edilemez. İmparatorluğun kozmopolit merkezlerinde yaşayan şairlerin eserlerinde gerçek hayat sahnelerini yansıtan, tanıklıklara dayandığı anlaşılan şiirlerdeki sevgili tipi muhayyel olmasına rağmen gerçeklik izleri de barındırmaktadır. Bu örnekler Müslüman Osmanlı şairinin imgelemindeki sevgili tipinin, gayrimüslim tebaaya mensup güzellerle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Avnî’den alınan aşağıdaki gazelde daha ilk beyitte, gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı bilinen Galata, cennetle mukayese edilmektedir. Galata’yı cennete benzeten elbette mekân değil orada görülen güzeldir. Şairin “Firengî işvelü, İsâyî, tersâ, kâfir, içdüğü mey-i nâb, varduğı kilîsâ” diye tasvir ettiği güzelin gayrimüslim olduğu anlaşılmaktadır. Bu Hıristiyan çağrışımlar elbette, Fatih’in Galata’da bir gayrimüslime gönül verdiğinin delili sayılamaz. Ancak divan şiirindeki kâfir sevgili imgesinin gerçek hayatla bağlantılı olduğunu, hatta belki Osmanlı erkeğinin muhayyilesinde gayrimüslim kadın imgesinin güçlü bir şekilde yer ettiğini gösterebilir.

Bağlamaz firdevse gönlini Kalâtâyı gören
 Servi anmaz anda ol serv-i dil-ârâyı gören
 Bir Firengî şîvelü ‘İsâyî gördüm anda kim
 Lebleri dirisidür dir idi ‘İsâyı gören
 Akl ü fehmin dîn ü îmânın nice zabt eylesün

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/8 Summer 2013

Kâfir olur hey müselmanlar o tersâyı gören
 Kevseri anmaz ol içdüğü mey-i nâbı içen
 Mescide varmaz o varduğı kilisâyı gören
 Bir Firengî kâfir olduğun bilürdi ‘Avnîyâ
 Belün ü boynunda zünnâr ü çelîpâyı gören (Avnî, 97)

Sonuç

Bu makalede, farklı dönemlerde yaşamış olan divan şairlerinin eserleri taranmış, kâfir sözcüğüne yüklenen anlamlar tespit edilmiştir.

Buna göre sözcük, en çok sevgili ve rakip bağlamında kullanılmıştır. Âşığın eziyet eden tavırlarıyla sevgili ve onun saçları, kirpikleri, kaşları gibi güzellik unsurları kâfir sözcüğünün sağladığı imkânlar kullanılarak anlatılmıştır. Ancak bizim üzerinde durduğumuz asıl konu, bu kullanımlardan hareketle bu şiirleri yazan ve okuyan kimseler olarak Osmanlı toplumunun düşünce dünyasında yer etmiş olan kâfir imgesinin niteliklerinin tespiti olmuştur.

Öncelikle Osmanlı şiirinde sözcüğün daha çok Avrupalı Hıristiyanlar için ve ötekileştirici işlevle kullanıldığını belirtmek gerekir. Türkçeye Arapçadan geçen sözcüğün bütün bir İslam medeniyeti sürecinde yüklendiği olumsuz imgeler göz ardı edilse bile, kuruluşundan itibaren sürekli mücadele yaşayan Osmanlılar için böyle bir ötekileştirme anlaşılır görünmektedir. Kaldı ki, çatışmayla beslenen bu dilin, tek taraflı olmadığı yukarıda ifade edilmişti. Dikkate değer başka bir husus da kâfir sözcüğünün her zaman mutlak manada ötekileştirici işlevle kullanılmadığıdır.

Buna göre, Osmanlı şiirinde ifadesini bulan kâfir imgesi çoğunlukla; dine yani İslâm’a karşı düşmanca tavırlar besleyen, sürekli Müslüman kanı dökmek isteyen, zalim, eline esir düşmenin hayatta başa gelebilecek en kötü şey olduğuna inanılan, uğursuz renk sayılan siyahla özdeş tutulan bir nitelik arz etmektedir. Bu özellikler nefret ve düşmanlık hislerinin ifadesidir ancak, Osmanlı dünyasında has kumaşlar ve kaliteli aynalar üreten, sağlam binalar yapan Avrupalı (Frenk) imgesi takdir hislerini de barındırmaktadır. Bazen de yazısı anlaşılmayan, haçı suya atmak gibi anlamı bilinmeyen âdetleri icra eden gayrimüslim imgesiyle karşılaşmaktayız. Nefret ifade edenler, biz ve öteki kurgusunun doğası gereği anlatıya dayalı, öznel ve abartılı ise; takdir ifade edenler o kadar nesnel ve tanımlığa dayanan gerçekçi niteliktedir. Bu kategorik ayrıma göre düşmanlık, nefret, korku gibi duyguların yöneltildiği kesim *öteki* ise, daha gerçekçi gözlem ve ilişkilere dayanan fakat *biz*’den olmayan kesim için başkası veya yabancı nitelemesini kullanabiliriz.

Osmanlı şairlerinin imge dünyasındaki tabip tipi ya da daha çok Osmanlı tebaasından olan gayrimüslim din adamlarından bahseden şiirlerdeki içten ve senli benli üslup, onların öteki veya başkası sayılmadığının bir göstergesidir. Sevgili tipi ile ilgili olarak da belirtmek gerekir ki, her ne kadar kâfir imgesinin bütün olumsuz özellikleri sevgili üzerinden söylene de Osmanlı şairi için aşkın konusu olabilecek kadın gayrimüslimdir. Kökeni neye dayanırsa dayansın kâfir imgesi, divan şiirinde âşığı karşısında olumsuz tutum sergileyen sevgili tipini ifade etmede geniş imkânlar sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Âhî, Divan, (Haz.: Mustafa S. Kaçalın) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-28333/h/ahidivanimustafakacalin.pdf>

AK, Coşkun (1987). Muhibbî Dîvânı İzahlı Metin, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/8 Summer 2013

- Âşık Çelebi, Divan, (Haz.: Filiz Kılıç) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213614/h/asikcelebidivanifilizkiloc.pdf>, (24.05.2012)
- Avnî (Fatih), Divan, (Haz.: Muhammed Nur Doğan) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128325/h/giris-avnidivani.pdf>, (24.05.2012).
- Bağdatlı Ahdî, Gülşen-i Şuarâ. (Haz.: Süleyman Solmaz) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219145/h/agm.pdf>.
- Bâkî, Divan, (Haz.: Sabahattin Küçük) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128335/h/bakidivanisabahattinkucuk.pdf>, (24.05.2012)
- BEYZADEOĞLU, Süreyya A, (1995). “Divan Şiirinde Kâfir ve Frenk”, Yedi İklim, S:51, s.: 52-59.
- ÇORUHLU, Yaşar (2002). Türk Mitolojisinin Anahatlar, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1984). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİLÇİN, Cem (1983). Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EMİROĞLU Kudret ve AYDIN Suavi (2003). Antropoloji Sözlüğü, Ankara Bilim ve Sanat Yayınları.
- Emrî, Divan, (Haz.: Mehmet A. Yekta Saraç) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128328/h/emridivani.pdf>, (24.05.2012)
- ENGİN, Sedat (2006). Cem Sultan’ın Türkçe Divânı’nın Tahlili, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana. Erişim: <http://sosyalbilimler.cu.edu.tr/tezler/1011.pdf> (24.05.2012)
- Gelibolulu Sun’î, Divan, (Haz.: Halil İbrahim Yakar) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213620/h/gelibolulu.pdf>
- GÜÇLÜ, Abdülbâki vd., (2003). Felsefe Sözlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Güncel Türkçe Sözlük, Erişim: www.tdk.gov.tr
- Hamdî, Divan, (Haz.: Ali Emre Özyıldırım) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213628/h/metin.pdf>
- Hecrî, Divan, (Haz.: Ömer Zülfe) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275464/h/hecri.pdf>
- KENANOĞLU, M. Macit (2007). Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretüş Suarâ, (Haz.: Aysun Sungurhan-Eyduran) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219122/h/tsmetina.pdf>
- LEWIS, Bernard (2002). Çatışan Kültürler, Keşifler Çağında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- MACİT, Muhsin (1997). Nedîm Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mostarlı Hasan Ziyâî, Divan, (Haz.: Müberra Gürgendereli) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213638/h/metin.pdf>
- MUTÇALI, Serdar (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/8 Summer 2013

- Muvakkit-zâde Muhammed Pertev, Divan, (Haz.: Ekrem Bektaş) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-275467/h/muvakkitzade-pertev.pdf>, (24.05.2012)
- NAHYA, Z. Nilüfer (2011).“İmgeler ve Ötekileştirme: Cadılar, Yerliler, Avrupalılar”, Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:1, Sayı:1 s: 27-38.
- NAR, Oktay (2007). Şeyhî Hayatı ve Divanı'nın Tenkitli Metni, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- OKÇU, Naci (2011). Şeyh Gâlib Divanı, Ankara: TDV Yayınları.
- ONAY, Ahmet Talât (1992). Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı. Haz. Doç. Dr. Cemal Kurnaz, Ankara: TDV Yay.
- ÖZÇALIK, Sevil (2008). Ötekileşme ve İşlevleri, Karaburun III. Bilim Kongresi, 4-7 Eylül 2008, İzmir.
- Ravzî, Divan, (Haz.: Yaşar Aydemir) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213618/h/metin.pdf>, (24.05.2012)
- Revânî, Divan, (Haz.: Ziya Avşar) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128332/h/revanidivaniziyavavsar.pdf>, (24.05.2012).
- Şeyhülislam Yahyâ. Divan, (Haz.: Hasan Kavruk) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128336/h/seyhulislamyahyadivanihasankavruk.pdf>
- TARLAN, Ali Nihat (1992). Ahmet Paşa Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihat (1992). Hayâlî Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihat (1997). Necâtî Beg Divanı, İstanbul: MEB Yayınları.
- TAŞ, Hakan (2004). Vahyî Divanı ve İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-213664/h/metin.pdf>
- TOLASA, Harun (2004). Kendi Kalemile Temeşvarlı Osman Ağa, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ULAĞLI, Serhat (2006). İmgebilim “Öteki”nin Bilimine Giriş, Ankara: Sinemis Yayınları.
- Vusûlî, Divan, (Haz.: Hakan Taş) Erişim: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-292436/h/vusuli-divani.pdf>. (11.06.2012)
- YENİKALE, Ahmet (2011). Sünbül-zâde Vehbî Divan, Kahramanmaraş: Ukde Yayınları.